

Ключевые слова: оценка, фразема, фраземное значение, положительнооценочная фразема, отрицательнооценочная фразема, нейтральнооценочная фразема, фразема с диффузной оценкой.

Summary

Krasnobaieva-Chorna Zh. V. To the question of specifics of phraseme assessment.

In the article, the place of the assessment component in the structure of phrasemic values is defined and peculiarities of formation of the grading scale in phrasemics are revealed. By the nature of assessment, phrasemes are classified into: positively estimated (phrasemes that correspond to the area of "good" rating scale and are positioned as "good", "approve", "meet", "valuable", "interested", "claim", "recommend", "to respect the rules"); negatively estimated (phrasemes that meet the area "poor" rating scale and are interpreted as "bad", "not approve", "not meet", "not valuable", "not interested", "deny", "forbid", "not respect the rules"); phrasemes with diffuse assessment (assessment of the character is determined contextually); neutrally estimated (phrasemes of neutral zone of grading scale, which corresponds to the concept of "neither good nor bad" and includes objects which aren't correlated with signs of "good" or "bad").

Keywords: assessment, phraseme, phrasemic value, positively estimated phraseme, negatively estimated phraseme, neutrally estimated phraseme, phraseme with diffuse assessment

УДК 81'367.4 (811.161.2)

М. І. Личук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЗОНИ СИНТАКСИЧНОЇ НЕЧЛЕНОВАНOSTІ І ТИПИ НЕЧЛЕНОВАНИХ СЛОВСПОЛУЧЕНЬ

Реферат. У статті проаналізовано виділення в словосполученнєвій теорії типів синтаксично нечленованих словосполучень за ступенем злитості компонентів. Окреслено три зони синтаксичної нечленованості: ядерну, напів'ядерну та периферійну. Пояснено диференціацію зон з опертям на сутнісні характеристики: структурну функцію ядерного конститuenta та його граматичну природу. Важливим критерієм виділення типів нечленованих словосполучень в межах зон є власне-синтаксична і внутрішня синтаксична нечленованість.

Розкрито сутність власне-синтаксичної нечленованості. Ознака виявляється на реченнєвому рівні: нечленоване словосполучення займає в реченні синтаксичну позицію якогось одного члена речення. Пояснено внутрішню синтаксичну нечленованість з опертям на граматичну природу стрижневого слова. Найчастіше ядерний конститuent виражений словом релятивної семантики, що підтверджує низький рівень його інформативності. Ядерні конститuentи реалізують свої категорійні значення тільки в сполученні з залежним конститuentом. Визначено градуальний характер внутрішньої синтаксичної нечленованості і його залежність від самостійності / несамостійності ядерного конститuenta.

Охарактеризовано типи і різновиди нечленованих словосполучень ядерної, напів'ядерної та периферійної зон. Ядерну зону утворюють нечленовані словосполучення, позначені високою градуальністю, напів'ядерну – з низькою градуальністю. Периферійну зону формують нечленовані словосполучення, синтаксична нечленованість яких залежить від внутрішньореченнєвих чинників.

Найповніше представлена ядерна зона синтаксичної нечленованості: її наповнюють сім типів нечленованих словосполучень.

Ключові слова: ядерний конститuent, структурна функція, внутрішня синтаксична нечленованість, категорійна ознака, градуальність, ядерна, напів'ядерна та периферійні зони.

Дослідження словосполучення в системі синтаксичних одиниць української літературної мови охоплює майже півстоліття, однак не можна стверджувати про вирішення усіх складних

питань і проблем у словосполученнєвій теорії. І. Вихованець зазначав, що словосполученню “належить найбільша невизначеність у сукупності виділюваних мовознавцями синтаксичних одиниць” [7, с. 186]. Його слова особливо актуальні щодо окремого типу – синтаксично нечленованих словосполучень.

Метою статті є аналіз зон синтаксичної нечленованості, розгляд типів нечленованих словосполучень за власне-синтаксичною та внутрішньою синтаксичною нечленованістю.

Побіжний розгляд словосполучень замкненого типу знаходимо в розвідках О. Востокова, Ф. Буслаєва, О. Пешковського, О. Шахматова, Л. Щерби тощо. У системі словосполучень синтаксично нечленовані (нерозкладні) словосполучення почали виділяти тільки з другої половини ХХ ст. Досліджуючи проблему “суцільного та неподільного членування” у структурі речення, І. Мещанінов звернув увагу на сприймання неподільних компонентів як окремих семантичних єдностей, тобто єдиних понять, слухачем чи читачем [12, с. 32]. Є. Кротевич визначив характерні ознаки нерозкладних словосполучень: переносний характер їхнього значення, внутрішню цілісність, вираження ними одного поняття, звичність їхнього уживання в мові [10, с. 62]. Він наголошував, що така структурно-граматична і лексико-семантична єдність виконує номінативну функцію не тільки в складі речення, але й поза ним.

Синтаксично нечленовані словосполучення мають структуру, граматичне значення, їхні компоненти пов’язані синтаксичним зв’язком. У плані формальної організації нечленовані словосполучення складаються з конститuentів – граматично стрижневого і граматично підпорядкованого слів. Е. Мороховська визначає конститuent як “елементарний конструктор, що моделює субстанцію в її функції” [13, с. 44-45]. На думку Е. Мороховської, ототожнення конститuenta – це встановлення факту перебування субстанції у певних відношеннях з іншими елементами [там само, с. 54]. Отже, у структурі нечленованого словосполучення виділяємо два конститuentи: ядерний і залежний.

Функціонування нечленованих словосполучень на реченнєвому рівні зумовлено співвідношенням структурних і семантичних ознак їхніх конститuentів. У нечленованих словосполученнях основне значення передає граматично підпорядковане, а уточнювальне – граматично стрижнєве слово. Крім того, граматично стрижнєве слово виконує другу функцію – структурну. Беручи на себе основне значеннєве навантаження члена речення, залежне слово виступає семантичним конкретизатором.

На сьогодні в словосполученнєвій теорії тривають хитання щодо кількості типів синтаксично нечленованих словосполучень і принципів класифікації.

Лінгвісти здебільшого пов’язують виділення типів нечленованих словосполучень з таким важливим критерієм як ступінь злитості компонентів.

Уперше ознаку спаяності слів у словосполученнях (словесних групах) почав розглядати І. Ріс. Він виділяв три основні розряди словосполучень: 1) слабкі групи; зараховував сурядні словосполучення; 2) напівтісні групи – за зразком *інженер Михайлов; Михайлов, інженер*; 3) тісні групи; словосполучення з підрядним зв’язком між словами [15, с. 69].

В. Бабайцева, Л. Максимов класифікували нечленовані словосполучення за ступенем злитості компонентів і розрізняли такі типи: кількісно-іменні, займенниково-іменні, займенниково-займенникові, іменниково-іменникові, дієслівно-іменні тощо [1, с. 50-54] Однак при цьому фактично розрізнявальною ознакою виступає морфологічне вираження компонентів словосполучення.

Для виділення семантико-синтаксичних єдностей в нечленованих словосполученнях А. Загнітко, Ю. Беляєв обрали ступінь семантичної злитості компонентів [8, с. 63-64; 5, с. 79]. Основною причиною утворення таких єдностей вони вважали послаблення чи втрату лексичного значення ядерного компонента або його метафоризацію.

Довгий час у лінгвістиці дослідники диференціювали дві групи нечленованих словосполучень – синтаксично неподільні і семантично неподільні – через виділення в їхній структурі синтаксично і семантично неподільних компонентів. П. Лекант вважав, що головною причиною неподільності словосполучень є своєрідна семантична структура [11, с. 27]. Такий підхід підтримували І. Слинько, Н. Гуйванюк і М. Кобилянська [14, с. 114]. Однак вони особливо не акцентували на відмінностях між синтаксично та семантично неподільними словосполученнями.

Запропоновані ученими типології нечленованих словосполучень є певною мірою частковими, оскільки не охоплюють усього загалу нечленованих синтаксичних конструкцій в

українській мові. Також спостерігаємо підміну основного критерію виділення типів нечленованих словосполучень.

Розглядаємо типологію нечленованих словосполучень на основі структурного принципу. У своєму дослідженні оперуємо тлумаченням нечленованих словосполучень широко: як одного із типів синтаксично нечленованих одиниць.

Виділяємо три зони синтаксичної нечленованості: ядерну, напів'ядерну та периферійну. Диференціація зон здійснюється з опертям на сутнісні характеристики: структурну функцію ядерного конститuenta та його граматичну природу. Важливим критерієм виділення типів нечленованих словосполучень в межах зон є синтаксична нечленованість, що інтегрує в собі два види: власне-синтаксичну і внутрішню. Власне-синтаксична нечленованість виявляється в тому, що словосполучення стає синтаксично нечленованим, займаючи в реченні синтаксичну позицію якогось одного члена речення. Конституенти нечленованих словосполучень характеризуються взаємною злитістю як структурно, так і семантично, а все словосполучення „функціонально виражає особливе граматичне значення, яке не дорівнює сумі значень компонентів” [3, с. 61]. Вияв градуальності власне-синтаксичної нечленованості послаблюється під впливом певних внутрішньореченневих чинників.

Внутрішня синтаксична нечленованість детермінована граматичною природою стрижневого слова. Ядерний конституент може реалізувати своє категорійне значення повною мірою або частково, при цьому виступаючи автосемантичним словом чи словом з релятивною семантикою. Тобто можна говорити про частковий або нульовий рівень інформативності ядерного конститuenta. Градуальний показник внутрішньої синтаксичної нечленованості пояснюється різним виявом самостійності ядерного конститuenta. Релятори числівникової, кількісно-іменникової природи, деякі групи дієслівних реляторів є показниками високої градуальності. Стрижневі лексеми релятивної семантики реалізують свої категорійні значення тільки в сполученні з залежним конституентом.

Ядерну зону утворюють нечленовані словосполучення, позначені високою градуальністю, напів'ядерну – з низькою градуальністю. Периферійну зону формують нечленовані словосполучення, синтаксична нечленованість яких залежить від мовних чинників.

I. Ядерну зону окреслюють такі типи нечленованих словосполучень:

1) з **кількісним значенням**. Ядерний конституент виражений числівником або іменником зі значенням кількості, а залежний – іменником квантитативної семантики. Кількісний компонент притягує до себе іменники, які піддаються лічбі, переважно конкретної семантики, адже без таких предметів він втрачає співвіднесеність з об'єктивною дійсністю, перетворюється в абстрактну, “порожню” лексему.

Категорійне значення інтегрує:

а) власне-кількісне значення; ядерний конституент виражений кількісним, збірним числівником або відчислівниковим іменником за зразком *трійка, п'ятірка, десяток* і под., напр.: *В ботанічному саду він перерахував гроші, витяг із пачки **триста шістдесят гривень**, зайшов до “Едему”, випив яблучного соку...* (В. Даниленко);

б) значення великої чи малої кількості, як-от: *купа, куча, ліс, маса, море, потік, ріка, решта, тьма, уламок, хмара* та ін., напр.: *Серед **уламків цегли** він побачив щось блискуче* (Ю. Андрухович);

в) значення невизначеної кількості (предметів); ядерний конституент виражений іменниками *букет, вервечка, в'язка, горстка, жменя, жмут, китиця, куча, набір, низка, оберемок, партія, пригорща, пасмо, пачка, пучок, сніп* тощо, напр.: *У вазі знову стояв **букет білих троянд*** (В. Мулик);

г) значення сукупності, як-от: *ватага, гурт, збіговисько, зграя, орава, полк, рій, рота, стадо, табун, табунець, череда, юрба, юрма* та ін.; специфікою такої групи нечленованих словосполучень є те, що ядерний конституент сполучається з залежним іменниковим конституентом – назвою істоти, напр.: *Зрідка стиха підходить скорий. Тоді вливається нова **валка людей*** (Іван Багряний).

За специфікою кількісного значення виділяють чотири різновиди нечленованих словосполучень названого типу. Внутрішня синтаксична нечленованість впливає і на морфологічну стійкість структурно-семантичної сполуки: залежний конституент виражений тільки у формі родового відмінка;

2) **зі значенням вибірковості.** Основу нечленованих словосполучень з загальним значенням вибірковості утворюють: а) нерозкладні сполуки – *відносно-питальний, заперечний чи неозначений займенник, числівник + прийменник з (із) + іменник (займенник)*, як-от: *один з нас, ніхто з відомих, будь-хто з нас* тощо; б) нерозкладні сполуки – *субстантивованій прикметник у називному чи непрямих відмінках + прийменник з (із) + іменник (займенник)*, як-от: *найстаршого з панів офіцерів, найвищого з групи* тощо. Ядерний конституент виражений лексемою релятивної семантики, напр.: *І справді, вигляд це мало такий, неначе ці чорні птахи були господарями подвір'я, а хтось із мешканців служив їм і забезпечував лиск пір'я і вгодованість тіла* (Брати Капранови);

3) **з загальним партитивним значенням.** Синсемантичні іменники в ролі ядерних конституентів виявляють послаблену номінативність і передають загальне партитивне значення. Нечленованість словосполучення виявляється при вираженні внутрішніх відношень – семантичної цілісності та зовнішньої нечленованості. З огляду на специфіку значення диференціюють три різновиди таких словосполучень:

а) з кількісно-роздільним значенням; ядерні конституенти виражені лексемами *половина, третина, четвертина, частина* тощо, напр.: *Колі поталанило знайти банку від консервованої ставриди, половину риби звідти, правда, виїли* (В. Портяк);

б) зі значенням частини від цілого, тобто значення відрізаної частини; ядерний іменниковий конституент виражений лексемами *грудка, дрібок, жменька, кавалок, крапля, крихта, кулак, кусень, окраєць, шмат* тощо, напр.: *Перше, що він побачив, була грудка чорної масної землі* (В. Мулик);

в) з фазисним значенням. Розглядаючи номінативні підмети-словосполучення, П. Лекант звернув увагу на іменники з фазисним значенням – *початок, середина, кінець*, які пов'язані з загальним значенням просторової чи часової протяжності [11, с. 27]. Він убачав причину неподільності компонентів таких словосполучень у їхній специфічній семантичній структурі: головне слово має послаблену номінативність, тобто в межах словосполучення не є самостійною назвою предмета чи явища дійсності, а залежне слово виявляє номінативність тільки у словосполученні [там само, с. 25]. Нечленовані словосполучення такого типу позначені високою градуальністю.

Ядерні іменникові конституенти зі значенням лексичної неозначеності – *початок, середина, кінець* – конкретизуються залежними конституентами у формі родового відмінка. У ролі залежних слів виступають іменники різних лексико-семантичних груп: здебільшого іменники темпоральної семантики – *день, місяць, рік, тисячоліття, епоха* тощо, напр.: ... *Невдовзі по війні, але за -надцятих із початку століття господарів у цьому краю, ні, вона так порухує, скільки їх було тут на людську голову...* (М. Матіос); іменники на позначення пір року чи назв місяців – *весна, осінь, серпень, січень* тощо, напр.: *На початку вересня погода була небувало жаркою* (О. Жовна); іменники процесуальної семантики, що пов'язана з триванням у часі – *ранок, вечір, життя, навчання, відпочинок, служба, прогулянка, молитва* тощо, напр.: *Поздоровляю з початком перемог! – продовжував Щорс* (О. Довженко);

4) **зі значенням неозначеності.** Модель включає ядерний конституент – *неозначений займенник хтось / щось / дещо* чи похідні від них лексеми + залежний конституент – *субстантивованій прикметник, дієприкметник* чи *займенник*. Ад'єктивні форми субстантивуються, однак в них частково зберігається значення ознаки, властиве прикметникам чи дієприкметникам, напр.: *І всі роти стоятимуть на плаці в протигазах та хімокомплексах, і хтось казатиме, що то напали американці, а хтось інший відповість, що увесь полк перекидають до Афганістану* (Ю. Андрухович).

Окремим різновидом є конструкції з заперечним значенням, напр.: *Нічого дивного тут не було – квартири викладачів були поруч із гуртожитком* (Б. Жолдак); *Нічого поганого не трапилося* (Брати Капранови); Варто зазначити, що серед типів синтаксично зв'язаних словосполучень М. Балко не розглядає заперечні синтаксичні конструкції [4, с. 26];

5) **з інформативно недостатнім словом абстрактної семантики.** Ядерний конституент виражений синсемантичним іменником. В. Виноградов називає такий компонент займенниковим іменником, зокрема лексеми *чоловік, жінка, річ, справа* тощо, а серед слів з неозначено-предметним значенням – *суб'єкт, тип, істота, штука, факт* тощо [6, с. 261]. Виділяють такі різновиди словосполучень:

а) з неозначено-предметним значенням, як-от: *важлива справа, штука безжалісна, серйозний факт* тощо, напр.: *А москвичі на військовій службі – то особливий розряд, що ... заслужив опінію найбезнадійніших шлангів і тормозів* (Ю. Андрухович);

б) ядерний конституент означає родове поняття, напр.: *європейське місто, один з найбільших островів* тощо, напр.: *Був понеділок – важкий день* (В. Тарнавський);

в) з неозначено-особовим значенням, як-от: *людина, чоловік, жінка, дитина* тощо, напр.: **Бойовий офіцер** *пропадав у наших глухих лісових умовах* (Ю. Андрухович);

г) з конституентами *з очима, з носом, з обличчям, віку, росту, характеру, голосом* тощо. У нерозкладній сполуці ад'єктивний конституент виражає тільки постійну ознаку, напр.: *... З того ранку тонка чорна гадюка з лискучою шкірою прилаштувалася жити в кошику ...* (М. Матіос). Іменниковий релятор у формі орудного відмінка обов'язково граматично пов'язаний з ядерним іменниковим конституентом, що передає основне предметне значення.

Абстрактна семантика ядерних конституентів чотирьох різновидів тільки підсилює їхню інформативну недостатність.

Ми не підтримуємо М. Балко в тому, що деякі групи нечленованих словосполучень з інформативно недостатнім стрижневим словом, а саме: з компонентами *віку, росту, характеру, поглядом, голосом* тощо зберігають семантичну цілісність і структурну стійкість як у реченні, так і поза контекстом [4, с. 26]. Вважаємо, що поза реченням атрибутивно-субстантивний нерозкладний комплекс втрачає структурну стійкість, внутрішню та власне-синтаксичну нечленованість; компоненти кваліфікують окремо як такі, в яких виділяють предмет і його ознаку;

б) з **метафоричним або перифрастичним значенням**. Нечленовані метафоричні словосполучення характеризуються двоплановістю: вираження номінації й суб'єктивної оцінки здійснюється паралельно через взаємодію номінативного і переносного значень. Ядерний конституент є засобом вираження переносного значення. Іменні нечленовані словосполучення зі значенням метафоричної кількості є високочастотними в мовленні, напр.: *Ти, ясна річ, оглядівся довкруг, але ... наче на згадку, залишився ще окрасць вчорашнього дня, нічого більш вартого уваги не помітив* (Я. Лижник);

7) з **модальним чи фазовим значенням**. Виділяють два різновиди таких нечленованих словосполучень:

а) утворені за моделями *модальне чи фазове дієслово + інфінітив, слово категорії стану + інфінітив*, напр.: *сісти вечеряти, припинити співати, прагнути зустрітися, треба розповісти*, напр.: *Тоді вона також могла надовго заплющити очі – й безконечно слухати тужливі мелодії рідного їй наю чи флуєра* (М. Матіос);

б) утворені за моделлю *модальне чи фазове дієслово + девербатив*, напр.: *Він припинив роботу і з насолодою слухав музику* (Брати Капранови).

Ядерний конституент у моделях обох різновидів виражений дієслівним релятором, що реалізує своє категорійне значення тільки в структурі нечленованого словосполучення і займаючи в реченні синтаксичну позицію складеного присудка. Нечленовані словосполучення такого типу є найбільш "синтаксичними", тобто пов'язані з умовами речення.

Отже, синтаксично нечленовані словосполучення ядерної зони позначені високою градуальністю, оскільки ядерний або ядерний і залежний конституенти виявляють послаблену номінативність чи передають метафоричне значення і можуть реалізувати свої категорійні значення повною мірою тільки в нечленованому словосполученні.

II. Напів'ядерну зону утворюють такі типи нечленованих словосполучень:

1) з **кількісним значенням**. Зараховуємо різновиди, в яких значення кількості уточнюється як:

а) значення міри; ядерний конституент виражений іменниками *гектар, метр, грам, кілограм, тонна* тощо чи іменниками на позначення старовинних мір ваги, довжини тощо, як-от: *пуд, десятина, корець, третина, морг, фунт* тощо, напр.: *Та не забудь вхопити з фунт зеленого горошку* (І. Нечуй-Левицький);

б) значення міри як кількісного об'єму за формою предмета, як-от: *бочка вина, бутель квасу, відро грибів, горнятко кави, кошик вишень, кухоль води, мішок ячменю, пляшка горілки, склянка компоту, тарілка борщу, цебро води* та ін., напр.: *У пивбарі Володька замовив собі два великих кухлі пива й вийшов з ними на вулицю* (В. Трубай). У поданих різновидах ядерний і

залежний конституенти передають предметне значення, що знижує градуальний показник синтаксичної нечленованості;

2) **зі значенням узагальненості.** Специфікою цього типу є обов'язкове включення до структури нерозкладної єдності займенникового слова. Семантико-синтаксична єдність – субстантивної природи: ядерний конституент, виражений тільки займенником *весь*, узгоджується з *особовими займенниками у формі множини*, як-от: *ми, ви, вони* або *субстантивованим прикметником чи дієприкметником*, напр.: *Мужчини, еге ж. **Всі вони** ...* *одновимірні, прямолінійні – як задача на дві дії* (О. Забужко). Ядерний займенниковий конституент не посилює значення абстрактності, а, навпаки, “опредметнює” субстантивовану лексему, напр.: *У місячному сяйві жінка ніби розчинилася у **всьому навколишньому*** (В. Даниленко). Злиття номінативної семантики, яку виражає субстантивований займенник *все*, та атрибутивної, якісно-оцінної, яку передає субстантивований прикметник / дієприкметник, є вираженням внутрішньо-синтаксичної нечленованості, що й зумовлює їхню структурну стійкість;

3) **з конкретно-предметним значенням.** Стрижневе слово за своїм лексичним значенням відповідає загальному синтаксичному значенню члена речення, а залежне слово конкретизує його у предметному відношенні, як-от: *з огляду на складні обставини, о шостій годині, з метою безпеки* тощо, напр.: ***До пізнього вечора** просиджував Білаш у дворі, грав у доміно з пенсіонерами і час від часу поглядав на під'їзд зеленого будинку* (О. Жовна).

Отже, напів'ядерну зону наповнюють три типи нечленованих словосполучень. Внутрішня синтаксична нечленованість у структурі таких нечленованих словосполучень має послаблений вияв з огляду на те, що конституенти характеризуються більшою самостійністю, виражаючи предметне значення.

III. Периферійну зону утворюють такі типи нечленованих словосполучень:

1) **зі значенням сумісності.** В основі моделі названого типу – нерозкладний комплекс *іменник чи займенник + прийменник з (із)*, як-от: *Михайло з Дмитром, ми з тобою* тощо. Власне-синтаксична нечленованість таких словосполучень детермінована внутрішньореченневим чинником – формою множини дієслова-присудка. Саме ця граматична форма підтверджує виконання дії двома учасниками процесу одночасно. Заміна такої форми формою однини веде до трансформації нечленованого словосполучення у вільне словосполучення.

Г. Золотова кваліфікує нечленовані сполучення такого типу як неподільні, оскільки вони означають “сукупність двох (чи декількох, однак при цьому об'єднаних так, що зберігаються два компоненти) предметів, із яких другому відводиться залежне, підпорядковане, другорядне місце ...” [8, с. 29]. В. Бабайцева відводить особливу роль першому слову в сполученні, наголошуючи на його структурній і семантичній значущості [2, с. 218]. Наприклад: ***Одарку з афганцем** поховали в одній могилі* (М. Матіос).

Виділяють три різновиди словосполучень: 1) конституенти – іменникової природи; 2) ядерний конституент виражений займенниковими словами *ми, ви, він (вона), вони*, а залежний – загальним або власним іменником; 3) конституенти – займенникової природи;

2) **зі співвідносними аналітично-структурувальними прийменниками від – до, з – до**, як-от: *від гори до гори, з міста до села* тощо. Наприклад: ***Від черешні до веранди** тяглася груба білизняна шворка, на ній колихалися чорні спортивні штани, висіла важка мохерова кофта, точила рясні краплі з рукавів* (А. Тютюнник). Побудови зі значенням локативних меж можуть і не утворювати синтаксично нечленованого словосполучення: у випадках, коли предикат валентно зумовлює наявність біля себе двох актантів з семантикою вихідного та кінцевого пунктів руху, як-от: *везти з міста у село, переносити з кутка в куток* тощо.

У нечленованих словосполученнях градуальний показник синтаксичної нечленованості знижується через певні мовні чинники: частотність уживання моделі нечленованого словосполучення, контактне чи дистантне розташування компонентів, кількість залежних компонентів.

Отже, зони синтаксичної нечленованості окреслені з опертям на структурну роль ядерного конституента в моделі нечленованого словосполучення, міру вияву його категорійного значення. Підґрунтям виділення типів нечленованих словосполучень в межах зон є власне-синтаксична і внутрішня синтаксична нечленованість. Градуальний показник внутрішньої синтаксичної нечленованості пояснюється різним виявом самостійності ядерного

конституента і розмежовує ядерну та напів'ядерну зони. На виділення типів нечленованих словосполучень периферійної зони впливають внутрішньореченнєві чинники.

Список використаної літератури

1. Бабайцева В. В. Современный русский язык. Часть 3. Синтаксис. Пунктуация / В. В. Бабайцева, Л. Ю. Максимов. – М. : Просвещение, 1987. – 256 с.
2. Бабайцева В. В. Система членов предложения в современном русском языке: монография / В. В. Бабайцева. – М. : Флинта: Наука, 2011. – 496 с.
3. Баклушин А. В. Аналитичность и флективность в системе и тексте (на материале современного немецкого языка). – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1989. – 184 с.
4. Балко М. В. Семантико-синтаксичні і структурні аспекти цілісних словосполучень сучасної української мови: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Марина Володимирівна Балко. – Запоріжжя, 2004. – 203 с.
5. Беляев Ю. И. Синтаксис современного русского литературного языка: учеб. пособие / Ю. И. Беляев. – Херсон, 2001. – 494 с.
6. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / учеб. пособие. – М. : Высшая шк., 1972. – 601 с.
7. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
8. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
9. Золотова Г. А. О типах неделимых сочетаний в предложении / Г. А. Золотова // Русский язык в национальной школе. – 1965. – №3. – С. 28-39.
10. Кротевич Е. В. Словосочетание как строительный материал предложения / Е. В. Кротевич // Вопросы славянского языкознания. – Кн. IV. – Харьков, 1955. – С. 17-25.
11. Лекант П. А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке / П. А. Лекант. – М. : Высшая шк., 1986. – 176 с.
12. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи / И. И. Мещанинов. – М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1945. – 321 с.
13. Мороховская Е. Я. Основные аспекты общей теории лингвистических моделей / Е. Я. Мороховская. – К. : Вища шк., 1975. – 246 с.
14. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання: навч. посібник / Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
15. Ries J. Was ist Syntax? / J. Ries. – Prag, 1927. – 320 p.

Аннотация

Лычук М. И. Зоны синтаксической нечленности и типы нечленных словосочетаний.

В статье описано выделение в теории словосочетания синтаксически нечленных словосочетаний по степени слитности компонентов. Определена роль категориального признака синтаксической нечленности в образовании ядерной, полужадерной и периферийной зон синтаксической нечленности. Описана структурная роль ядерного конституента в моделях нечленных словосочетаний. Охарактеризованы типы и разновидности нечленных словосочетаний этих зон.

Ключевые слова: ядерный конституент, структурная функция, внутренняя синтаксическая нечленность, категориальный признак, градуальность, ядерная, полужадерная и периферийная зоны.

Summary

Lychuk M. I. Zones of syntax inseparability and types of inseparable phrases.

The allocation of syntactically inseparable phrases in the phrase theory according to components oneness degree was studied. The role of categorical features of syntactic inseparability in the formation of nuclear, semi-nuclear and peripheral zones of syntax inseparability was defined. The structural role of nuclear constituents in inseparable phrases models was described. The types and varieties of inseparable phrases of nuclear, semi-nuclear and peripheral zones were characterized.

Keywords: nuclear constituents, structural function, the internal syntax inseparability, categorical values, nuclear and semi-nuclear zone.

УДК 811.161.2'367.322

Ю. В. Мала

ГАЗЕТНИЙ ЗАГОЛОВОК ЯК ЗАСІБ ЕКСПРЕСИВІЗАЦІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

***Реферат.** Проаналізовано особливості функціонування висловлень у функції газетного заголовка, визначено їхні структурні різновиди, прокоментовано синтаксичні засоби експресії на рівні заголовка та комунікативні особливості висловлень-заголовків. З'ясовано різновиди і розкрито причини використання регулярно повторюваних висловлень у заголовках, описано специфіку мовних актів, утворених зазначеними висловленнями. Прокоментовано характер авторських інтенцій.*

***Ключові слова:** синтаксис, експресивність, експресивні синтаксичні конструкції, ЗМІ.*

Аналізу тексту присвячені роботи багатьох учених, зокрема А. О. Акішиної, Н. Д. Арутюнової, Д. Х. Баранника, Ж. Г. Баранова, Р. Барта, Л. С. Бархударова, Н. С. Валгіної, М. О. Вінтоніва, І. Р. Гальперіна, А. П. Загнітка, Л. І. Пац, Т. В. Радзівської та ін. Дослідженням функцій, структури і семантики заголовків займалися і лінгвісти, і літературознавці, і журналісти. Таке зацікавлення зумовлене постійними метаморфозами, що відбуваються з заголовками, появою все нових і нових їхніх модифікацій. Якщо говорити про дефініцію заголовків, то їх теж дуже багато. Серед них є метафоричні визначення, наприклад: «Один-другий десяток букв, що ведуть за собою тисячі знаків тексту, прийнято називати заголовком» [8, с. 3]; наукові, наприклад: Заголовок – компонент тексту, назва якого (або його частини) пишеться на титульній сторінці рукопису, машинопису, видання або над текстом. Заголовок вербальний – заголовок, що складається зі слова чи словосполучення, яке прямо чи опосередковано називає денотат і виражає зміст тексту. Заголовок графічний – набірний знак, прикраса, мальоване орнаментальне або інше зображення здебільшого для відокремлення одного тексту (розділу або підрозділу) від іншого. Заголовок німий – заголовок, що виражений лише графічно-інтервальним рядком і покликаний відокремити один текст (розділ або підрозділ) від іншого. Заголовок цифровий – заголовок, виражений числами [5, с. 290]. Відзначаючи важливість і необхідність заголовка як елемента тексту, що несе особливе функціональне навантаження, Г. Я. Солганик називає його згорнутою, гранично стислою своєрідно ущільненою аббревіатурою тексту [14, с. 75]. Багато дослідників справедливо вважають заголовок особливим типом висловлення, що володіє певною автономністю і внутрішньою структурою, характер і форма якої залежать від стилістичних і жанрових характеристик [15, с. 97]. Заголовок – компонент тексту, назва якого (або його частини) пишеться на титульній сторінці рукопису, машинопису, видання або над текстом.

Об'єктом дослідження обрано заголовки сучасних публіцистичних текстів.

Предмет дослідження становлять структура і семантика висловлень у функції заголовка в сучасній публіцистиці.

Матеріалом слугують висловлення, відібрані методом суцільної вибірки з текстів сучасних українськомовних ЗМІ.

Мета – проаналізувати функції газетного заголовка в сучасному політичному дискурсі. Для досягнення поставленої мети ставимо перед собою такі завдання: дослідити структурні різновиди заголовка; визначити синтаксичні засоби експресії на рівні заголовка; описати механізми функціонування прийомів експресивного синтаксису в українськомовних ЗМІ.

Заголовок і текст, безперечно, структурно співвідносяться один з одним. Склалися два крайні погляди на характер цього співвідношення. З одного боку, заголовок – це самостійний текст, з іншого, – він є його елементом. Самостійність заголовка підкреслена його графічним виділенням. Проте видається, що ця самостійність має лиш зовнішній характер. Насправді і заголовок, і текст, іменовані ним, можна вважати елементами однієї структури, що має